

Acésta fóia ese
cate 3 cóle pe luna
si costa 2 fiorini v. a.
pentru membrii aso-
ciatiunei, éra pentru
nemembrii 3 fr.
Pentru strainatate
10 franci cu porto
postei.

TRANSILVANI'A.

Fóia Asociatiunei transilvane pentru literatur'a romana
si cultur'a poporului romanu.

Abonamentul se
face numai pe cate
1 anu intregu.
Se abonéza la Comi-
tetulu asociatiunei in
Sibiiu, séu prin posta
séu prin domnii co-
lectori.

Nr. 6.

Brasiovu 15. Martiu 1870.

Anulu III.

Despre medicina cu privire la romani.*).

IV.

Invîrtosirea pelei.

Intre aparatele corpului nostru pelea esterna coprinde locul cel mai eminent. Acestu acopere-
mentu alu corpului nostru este atátu in privinti'a stru-
cturei sale anatomice, càtu si a destinatiunei sale fi-
siologice de cea mai mare insemnatate. — Privindu
pelea esterna din partea anatomica séu a structurei
sale, observamu cà ea consta din trei lespedi de
diferite structure, si anume lespedecea cea mai deas-
upra se numesce pelea superióre séu epiderma.
Fara acésta pele amu fi espusi la multe doreri, si
cine nu scie, càtu de simtibile este dorerea, candu
cea mai mica particica a epidermei se belesce. Caus'a
acelei doreri séu usturimi este, cà-ci epiderm'a asia
belita nu mai póte scuti nervii, cei ce se resfira in
pelea grósa. Cu degetulu lipsitu de epiderma nu ne
potemu inbumbá, nu potemu legá ceva, cu atátu mai
puçinu a face ceva, unde se cere putere mai mare.
Ea consta din soldii cornosi ori particele cestóse, ce
nu se potu vedé cu ochii nearmati, si este cu atata
mai sanetósa, cu càtu e si mai vîrtósa. Dreptu aceea
ingrijirea de ea nu se póte destalu recomandá. Epi-
derm'a se arata a fi de insemnatate si mai mare,
déca consideramu si lespedíc'a plapenda de pele, ce
jace intre ea si pelea grósa si se numesce retio'a
mucósa a lui Malpighin. Acésta reti'a este por-
tatoriulu colórei pelei omenesci, p. e. ea este la
negri (arapi) portatoriulu colórei negre a pelei s. a.
Ea totu odata este si bas'a nutritiunei pentru epi-
derma, din ea se forméza necontenitu soldii si cestu-
tiele spre scutirea nóstra, candu epiderm'a se in-
vechiesce si tocesce, si astfeliu intregirea ei la omulu
viu urmédia necontenitu, p. e. matriti'a in capu nu
e alta nimicu, decátu epiderma invecchita si tocita. De
si inca nu e decisa intre fisiologi intrebarea, déca
porii perforéza epiderm'a, séu cà ei sunt cu densa
astfeliu astrucati, cá sudórea se ésa din ei numai
ecosmotalmente, adeca in form'a unei filtratiuni; to-
tusi cei mai multi fisiologi inclina a primi parerea
acésta din urma. Din contra nu mai este neci una
indoiél'a, cà aburimea pelei se efeptuesce afara de
pori in sfer'a pelei, ce jace pe langa ei. Activitatea
aeriforma, transpiratiunea pelei se efeptuesce adeca

nu numai prin aburimea esudatului apatosu alu po-
rilor, ci puterea caracteristica a caldurei e, a strabate
totu, si ce e mai vîrtosu, a duce cu sine, cá tóte tie-
seturile corpului nostru se fia apasate usioru din
laintru in afara de aerulu corpului nostru mai cal-
durosu, si pentru aceea concede si pelea din afara
in tóte locurile fara greutate strabaterea undeloru
caldurei, cari fiinducà vinu din laintru, naturalmente
cà rapescu cu sine si sгур'a trupésca (necuratieni'a)
din sange.

A duo'a lespede este pelea din midiulocu séu
derm'a, cureo'a séu pelea grósa. Ea se mai nu-
mesce si pelea vasaloru, pentrucà in ea se contienu
tóte, séu cea mai mare parte a aceluor canaluri, ce
pórta suculu trupului, adeca sangele si limf'a. Afara
de acésta pelea grósa este si scaunulu nenumerate-
loru capete de nervi, precumu si alu ghindureloru
scóse si de sudori, alu radecineloru perului, nu mai
puçinu alu ducturiloru esportatórie din ghindurele de
sudori, adeca alu poriloru, si prin acésta ea de-
vine nu numai organulu sustienerei, respective alu
nutrirei pelei esterne (alu periferiei), ci si locul cel
mai potente alu curatieniei, precumu si alu inbuna-
natirei sangelui. S'a calculatu cu destula esactitate,
càtu e de mare numerulu nerviloru, vasaloru de sange
si alu altoru organe, ce se resfira si circuléza in
pelea grósa. Unu corpu midiulocú are de regula in
partea sa esterna 16 urme patrate. Fiescecare ast-
feliu de urma patrata consta din de 12 ori 12 poli-
cari patrati, si fiacare policariu patratu cuprinde dupa
cercetarile nu ale unuia, ci ale celoru mai multi fi-
siologi renumiti, mai aprópe 2000 gauri, de ghindure
sudorifere séu pori. Si fiindu-cà fiacare ghindura
sudorifera este incungiurata de vasa mici de sange,
asia dara pe unu policariu patratu pe langa cele 2000
de ghindure sudorifere cu ducturile loru esportatórie
séu pori, se mai vinu inca celu puçinu 2000 de ar-
teriutie si atâtea mii de vene si mai puçinu 2000—4000
de capete de nervi. Acestea tóte adunate in una suma
facu in tóta suprafati'a corpului de 16 pitióre séu
urme patrate camu la 18½ milióne de organe sin-
guratice, fara cá se fimu numeratu aici si radecinele
periloru si ghindurele scóse, alu caroru numeru se
póte computa la diumatate din sum'a aratata. Ce
minunata este dara acésta structura si càtu de mare
trebuie se fia insemnatatea pelei, pentru sanetatea nó-
stra. Nervii carii se termina cu capetele lor si pelea
grósa, se ridica, cá nisce coline séu negei, si cá atari

*) Vedi „Transilvani'a“ Nrii 1868, 1869.

se respiră peste toată pelea esternală, înseamnă mai cu seamă în unele părți ale corpului și adesea în obrăși, buche, genunchi, verfurile degetelor, talpile picioarelor, părțile genitale, mucusul tîetilor s. a. Pielea grosă conține încă și glandele sudorifere, ale caror ducturi esportătoare spirale se deschid în pori și în glanduri seose sau de grăsime, ce prepară alifia pielii și ține această și perul în ăresicare unsatură și se deschide sau sub epidermă, sau în cepele perilor, cari încă au situațiunea lor în pielea grosă, și produc perii.

A treia lespede a pielii externe este pielea grosă sau panusă. Ea are mare însemnatate și pentru aceea, căci prin ea se efectuează o legătură a întregii pielii externe cu masa musculară, ce este priincios esirei caldurei corpului în ăresicare gradă, căci regulată reversarea a caldurei din trupului nostru este una din cele mai ponderose întocmiri, precum vom vedea mai la vale. Ea se numește și pielea inferioară sau de desubtă, și constă din fibre elastice mestecate cu țesături legătore, ale caror lacune sunt mai mult sau puțin pline de grăsime (clisă, slanină) și servește ca o perină celorlalte două lepede, cauzând, că se ne putem mișca liber și fără nici o durere, și contribuie mult la formarea statului omenesc.

Privindă dară pielea noastră după structură ei anatomică, aflăm mai deasupra epidermă, cu rețeaua lui Malpighian și cu porii, apoi pielea grosă sau dermă sau cureoă, care conține colinii și negeii de nervi, apoi canalele sudorifere cu glandele sudorifere, mai sus glandele seose, mai adînd burdufi sau cepele perilor cu perii, în fine panusă sau pielea grosă, sau pielea de desubtă.

Din această se vede, că pielea esternală este egalmente estinsă peste tot corpul și pentru aceea preținde, că se fia asemenea tractată. Dacă venim în discurs cu cineva despre piele și îl întrebăm, cum se spală și cum grijește el peste tot de piele sa, ne da răspuns, că în toată diminiția se spală pe față, ba alții mai adaugă, că și pe pept, că și când alte părți ale corpului omenesc nu ar fi acoperite cu piele. Astfel de procedură, de și de comună întrebuintă, aduce multe daune pentru concernenții indivizi.

De pielea esternală se ține și perul și unghiile. De și destinațiunea perului încă nu e de totă cunoscută, ea totuși se poate lua în considerațiune din multe motive. Și din acest punct de vedere perul are mare însemnatate în regularea relațiilor electrice și termale (de căldură) ale trupului; tocmai așa este el și un scutitoriu al capului în contra înfrînturilor de diferite temperaturi externe asupra craniului (ciuturii) și prin el asupra creierilor. Pentru aceea nu e totă una, cum tractăm noi perul nostru și pielea capului. — Unghiile nu sunt altă, decât una lespede grosă a epidermei, sub ele se adună o multime de nervi și servesc a întări pipăitul, dăndă sprijină verfurilor degetelor. Consi-

derăndă pielea esternală în privința destinațiunii, activității ori funcțiunii sale, adesea în privința fiziologică, vom afla, că ea mai înainte este organ scutitoriu prin soldii și lepedele cornose ale ei. Ea nu ne scutesce numai asupra apasărilor externe dorose, ci și în contra pierderii mari a caldurei corpului, și în privința această ipotesă fiziologică, că adesea porii nu străbată epidermă, este mai corespunzătoare și rațională, și numai acestei împregiurări avem de a mulțami, că noi ărnă nu degerăm așa ușor, și că veră nu ne e tocmai nesuferibilă căldură. — Aduoă destinațiune a pielii noastre este a lucră ca organ pipăitoriu ori simțitoriu. Spre această servesc acumulățiunile enorme ale nervilor în pielea esternală, ce se formează în coline mici ori nege și ca atari se întind peste toată pielea, înseamnă totuodată în gradă mai eminentă în părțile arătate mai sus. Această întocmire a colinelor nervose are destinațiunea a susține ecuilibrul în undele sangelui din corpul nostru. În corpul viu există o întocmire, prin care fia-ce organă nesuesce a arată în contra fiacării impresiunii, ce i se face lui, o contra-impresiune, contra-actiune, și această se numește legea reacțiunii. Această lege a reacțiunii lucră în piele astfel, că părțile centrale ale sistemii noastre nervose, la impresiunile ce le primesc în suprafața esternală a corpului, de loc se răspundă cu o contra-activitate. Această contra-activitate stă în aceea, că de îndată în acel punct, unde s'a întemplată impresiunea, se revărsa mai mult sange și căldură. Deci fiindcă corpul nostru întregu este semănat cu coline de nervi, cari se formează în organe de pipăit și simțit, și aducă primitele impresiuni la sistemă nervosă a creierilor, a meduvei spinării și a folelui, se susține legea reacțiunii în neconținută activitate, sau ce e totă atata, efectuează că sangele se se afle în corpă ăresicăm în continuu fluxu și refluxu, se există și în noi o baterie și retragere neconținută de căldură, ce provide diferitele părți constitutive ale corpului cu necesaria temperatură și nutrețu, înseamnă totuodată și subtrage părțile constitutive de materie, ce s'au făcut de prisos, adesea șgură schimbării materiei. Fără colinii de nervi și fără însușirea pielii, a lucră ca organ simțitoriu, nu am capată și simți nici nutrițiune și încăldire, nici peste totă vreo schimbare a materiei noastre din lăntu în afara cu altă nouă din lumea esternală. A treia destinațiune a pielii noastre este: a lucră ca organ resufletoriu. Omenii mai de multă nu cunoscă de loc, că omul voindă a remăne sanetos, trebuie se resufle nu numai prin plămâni, ci și prin piele. Cândă s'a încoronată papă Leone X., între alte desiertăți le plesni prin capă că se prepare și un copil frumos în formă unui angeru, lipindă-l cu aur pe pielea gola. Acelu copilă cadă dintr'odată mortu, fără se fia știută cineva esplică causă mortii. Înainte cu mai mulți ani ăra dată la țierani, a bagă căte un copil în sacă de făină și apoi a legă sacul

pe langa grumadiu, cá astfeliu copilulu se asude in elu, ci de multe ori acelu copilu se aflá mortu, fara cá se fia potutu cineva gaci caus'a mortiei. Inse in ambele casuri caus'a mortii fusese totu aceeași, adeca desfiintiarea resuflarei. In casulu din urma partile de farina cuprinse in sacu, s'au prefacutu mai antaiu prin aburimea pelei in ciru, apoi s'au transformatu in impletiturele sacului atátu de desu, incátu n'a mai potutu intra aeru in sacu, si asia sangele copilului inchisu in sacu nu a capatatu destulu ocsigenu spre curatieni'a sa. In casulu dintaiu auritur'a lipita de trupulu copilului a opritu atingerea aerului in capilaritatile pelei si astfeliu a trebuitu se urmeze mórtea.

Fisiologii cei mai noi au castigatu explicatiune de ajunsu asupra astufeliu de aparitiuni. Fórte interesante sunt si multifariele cercari ce s'au facutu in respectulu acesta cu animalia, cari p. e. au probatu, cá déca se aducu aburi stricatiosi prin pelea din afara la sange, póte urmá mórtea. Spre acestu scopu s'au pusu animalele in spatiiuri implute cu gase, care nu se potu respira in plumani, inse asia, cá capulu se le remana afara, pentrucá se póta resuflá, si totusi au urmatu mórtea aceluor animale si a fostu afara de tóta indoiéla, cá gasele stricatióse si innecatórie au intratu in corpu prin pelea din afara si au produsu mórtea. Din tempulu acesta s'au adevéritu, cá pelea este si organu respiratoriu si cá trebuie se fia. Acésta s'a confirmatu si mai multu, de candu s'a ecsaminatu ánim'a in diumetatiile sale, adeca in privinti'a sangelui coprinse in ele, si s'au aflatu, cá sangele in diumetatea drépta a ánimei este mai caldu, de cátu in cea stanga. Acésta aparitiune se póte esplica numai asia, cá se presupune cu dreptulu, cumcá sangele venosu dupa despartirea sa de sangele arteriosu se satura de nou cu ocsigenulu din aeru in suprafati'a pelei sí se supune unei noue ocsidatiuni pe drumulu dela capilaritatea pelei pana la ventriculu dreptu alu ánimei, prin care naturalmente cá trebuie se se incaldiéscá mai tare. Celu mai cumpanitoriu lucru la acestu experimentu este, cá de atunci s'a recunoscutu, cá respirarea pelei trebuie se fia mai mare, decátu a plumaniloru, sí cá unu corpu, care prin pelea sa esterna nu póte destulu resufla, incetulu cu incetulu trebuie se se bolnavéscá.

De aci se vede, cátu de mare este necesitatea a tienie pelea esterna sanetósa, cá-ci numai atunci e cu potintia, cá tóte organele corpului se funcioneze pretotindenea si de ajunsu. Astfeliu este invederata sí a patr'a functiune a pelei, adeca: a sprijini plumanii in lucrarea sa resuflatória. De aici apoi póte cunosce oricine, cáta grija trebuie se pórté omulu de curatieni'a pelei sale.

Inse pielea din afara a omului mai are inca sí a cincea insusire, adeca ea este sí organu scotietoriu de substantie straine. Chemi'a ne-a probatu, cá nu numai ap'a sí carboniu se scotu séu storcu pe suprafati'a corpului nostru, ci tóte partile constitutive, din care suntemu compusi, aburéza prin pielea din

afara in forma de gasu. Pe acésta insusire importanta a pelei se baséza mai cu séma fisiatri'a séu medicini'a firéscá.

Asies'a insusire a pelei este capacitatea de sprijonire si de straportare (vicariare) a ei fatia cu alte organe ale corpului si anume cu sororile ei, adeca cu celealalte organe escretorie. Despre acésta insusire a pelei avemu se tractamu cu multa serio-sitate, pentrucá aceea forméza una basa principale a fisiatriei séu medicinei firesci, cumu si cá din acésta potemu trage celu mai mare folosu in viéti'a practica, ceea ce se va vedea mai curatu din esemple, ce le vomu aduce inaintea.

Pelea are cu plumanii duóe calitati principali ale activitatei sale, comune, adeca pelea cá si plumanii inspira (atrage aerulu) si escréza (stórcé afara).

Este inse bine de insemnatu, cá acésta nu se intempla si viceversa, adeca plumanii nu potu implini functiunea pelei. Nu e indoiéla, cá in viéti'a vinu inainte destule casuri, unde plumanii in fapta trebuie se lucre pentru altu organu escretoriu patimasiu, p. e. unde pelea e negrijita. Inse, déca acésta duréza óresicare tempu, nu se póte intemplá neci una-data fara cea mai mare dauna pentru plumani, si vindecarea cutarui morbu nu se va potea midiuloci. Unu semnu caracteristicu alu plumaniloru, cari lucrá pentru pelea esterna este mai alesu asia numita emfisema, unu felu de astma ori suspinu, in care calile aerifere ale plumaniloru se largescu cu incetulu, inse totuodata esuda si o umediéla usioru inchiagatoria; ce amenintia resuflarea in form'a anghinei si o impedece infricosiatu. Insa si oftici'a póte fi urmarea siluirei plumaniloru in áctivitatea loru. Tocma pentru acésta inse pelea trebuie se aiba insusirea si capacitatea de a sprijini pe tóte celealalte organe escretorie in functiunile loru, séu a le si suplini cu totul.

Cumu-cá acésta se si intempla in adevéru, cá adeca pielea vine in ajutoriu mai vírtosu plumaniloru, ne convinge esperienti'a ce o face pe fiacare dí una parte a omenimei. Scimu de ecs., cá se afla unele tiensturi pe fati'a pamentului, unde morburile de plumani nu sunt cunoscute de locu. Caus'a se presupune in relatiunile fisice, geografice séu climatice ale aceluor tieri, cá-ci acolo activitatea plumaniloru se micioréza, éra a pelei cresce. Tiensturi muntóse, ori regiuni cu clima caldurósa sunt tocma pe atata priintióse plumaniloru, pre cátu sunt favorabile pielei. Medicii trimitu pe bolnavi in asemeni regiuni, inse cu succesu séu puçinu, séu cu neci unulu, din cauza cá ei séu nu sciu, séu nu voiescu a invetia pe bolnavi, cá se ingrijéscá si de piele. Unu patimasiu de plumani, pe care mediculu ilu trimite in vreo clima caldurósa, fara cá se'i dea instructiune cumu se'si tracteze si pielea, se va reintórcé cumu s'a si dusu, séu póte si mai infrantu si spoliatu de sanetate si de bani. Este inse afara de tóta indoiéla, cá in unele locuri, precumu Cairo, Nizza, Madera s. a.

morburile de plumani (ectic'a, tuberculos'a, astm'a etc.) nu sunt cunoscute. Si óre de ce? De aceea, cà-ci in acelea regiuni vasele de sange ale pelei externe in urmarea unoru iniuriintie climatice, séu si numai topografice (muntii) se implu mai tare de sange, decumu se intempla la siesuri si in regiuni mai reci; de aceea curatirea sangelui in sfer'a pielii se face in proportiune multu mai bine decâtu in plumani. Acésta este cea mai rationabila esplicatiune, ce se póte da susu descrisei aparitiuni in organismulu nostru; din aceea inse potemu trage si noi una invetiatura ponderósa, éra aceea este, cá se invetiamu a imita natur'a si a ne adopera, cá la patimasii de plumani se formamu pelea externa asia, precumu o forméza insasi natur'a in regiunile muntóse si in climatele calduróse, éra acestu scopu ilu potemu ajunge in dílele nóstre in modulu celu mai frumosu si cu midiulócele cele mai placute.

In morburi iuti, inflamabili, pielea inplinesce multu mai usioru functiunile plumaniloru, precumu vomu vedea mai la vale.

Asia dara pielea este copi'a, este óresicumu oglind'a procesului internu alu vietiei. Colórea ei, intenderea, elasticitatea, temperatur'a, flecsibilitatea, nededimea, molimea si grasimea ei, preste totu tonulu ei ne este simptoma despre procesulu vitale in trena. De aceea, pentrucá se ne potemu folosi de cele díse pana acumu, avemu se ecsaminamu si semnele, pe care ni le infatioséza pielea sanetósa la omu. Intre acelea se numera cu totu dreptulu caldur'a ei asemenea (proportionata, uniforma). Acestu singuru semnu inse nu este de ajunsu, pentrucá pielea póte fi caldurósa si totusi bolnava. Mai mare temeiu punemu pe colórea ei. Fiendu-cá pe sub pele cerculéza necontenitu una cantitate órecare de sange, asia ea are se fia rosieteca, éra nu rosia. Pelea albía, fia oricátu de placuta, mai alesu la femei, nu este sanetósa. Alu treilea semnu este elasticitatea. Pelea prinisa cu degetele si ridicata in susu, apoi lasata, are se'si ia de locu positiunea de mai inainte, éra nu se se incretiésca. In partile mai carnóse se fia greu de prinsu, se fia óresicumu plina. Pelea are se fia si aburósa. Inse pelea aburósa nu este umeda, asudata, cà-ci acésta ori unde s'ar arata, nu ar fi sanetósa. In fine pielea se fia incovoiósa (mldiósa), móle, neteda cá bisonulu.

(Va urma).

Comitele Nicolae Bethlen cancelariu si cronicariu.

Acestu barbatu de statu sí totu-odata unulu din cei mai buni cronicari ai Transilvaniei, si-a descrisu elu insusi viéti'a sa pe largu, inse asia, cà intretiesu in aceea una suma considerabile de fapte si evenimente, a caroru parte mare merita se ocupe locu de frunte in istori'a Transilvaniei.

Nicolae Bethlen s'a nascutu in comun'a Boi, in

comitatulu Cetatei-de-balta in 1. Sept. 1642. Tata-seu a fostu Ioanu Bethlen, consiliariu sí cancelariu alu tieriei, cunoscutu sí cá scriitoriu, precumu vomu vedea mai tardíu, candu vomu impartasi estrase din una parte a istoriiloru lui, éra mam'a lui Nicolae a fostu Varvór'a, fiic'a unui negutiatoriu anume Nicolae Oradianu, carele de fric'a turciloru fugise dela Oradea la Clusiu impreuna cu tata-seu, éra in dílele principelui Gavriilu Bethlen (1613—1629) ajunsese liferantu alu curtei si primariu alu orasiului sí isi castigase titlu de „generosus.“ Acelu Nicolae Oradianu se facuse calvinu, pentrucá in acelea tempuri era tare la moda, a'si schimba confesiunea religiósá dupa a domnitoriului sí dupa a boieriloru de frunte; asia urmà, cà comercianti, profesionisti si toti onoratorii nu mai cautá „ce díce pop'a,“ càtu mai vírtosu ce facu boierii sí curtea. Amu vediutu inse din alte documente, cà tocma sí dintre membrii clerului romanescu trecea multi la calviná.

Strabunulu lui Nicolae Bethlen a fostu Lupulu Bethlen, in tempulu seu generariu en chef (mare spataru) preste óstea Transilvaniei, consiliariu sí comite supremu in Cetate-de-balta.

Nicolae Bethlen a fostu intre contemporanii sei unulu din barbatii cei mai invetiati in patri'a sa; acésta inse a sí fostu un'a din cauzele principali, pentru care elu fórte raru se potea cointielege cu ceilalti compatrioti ai sei; Bethlen inca se nascuse prea eurendu pentru tempulu seu, de aceea contemporanii sei séu nu'lu intielegea de locu, séu nu voiá se'lu intieléga; de aici multime de persecutiuni asupra lui, pana ce in fine ajunse si in captivitate nemtiésca la Vien'a, unde sí mori in a. 1716.

Nicolae Bethlen caletorise multu in tieri straine. ceece ce pe acelea tempuri tocma si pentru unu fiu de magnatu era una raritate mare. In Maiu 1661 ilu trimise tata-seu mai antaiu la Vien'a, unde se infatiasia la episcopulu ungurescu Szelepcsényi, despre care insemna cà era fórte betívu. Dela Vien'a in Iuliu ajunse la — Heidelberg, unde a studiatu aprópe unu anu, éra apoi a trecutulu la Ultraiectu (Utrecht) in Oland'a si de acolo mai tardíu la Laida spre a'si continua studiale. Dupa aceea Bethlen trecu sí la Angli'a, se intórse la Franci'a, se petrecendu cevasi in Parisu, acolo principele Turenne ii dede una epistola secreta a regelui, adresata lui Apaffi, sí rogà pe junele Bethlen, cá se o aduca càtu se póte mai curendu. Asia Nic. Bethlen manecà din Parisu in 24. Aprile 1664, apoi trecendu pe la Valenciennes, Bruxelles, Antverp'a, Amsterdamu, Oldenburg, Brem'a, Hamburg, Berolinu, Vratislavi'a (Breslau) si de acolo in Ungari'a, ajunse abia in 9. Iuniu, adeca in 46 de díle la Alb'a-Iulia in Transilvani'a. Cu tóte acestea caletori'a pe distant'i'a aratata, facuta numai in 46 de díle trecu de una raritate din cele mai mari.

In an. 1665 Nic. Bethlen facu alta caletori'a la Veneti'a. In an. 1666 a mersu cu Mich. Teleki in missiune secreta la Ungari'a, spre a negociá cu betí-

vulu Stefanu Tökölyi, cu palatinulu Franciscu Vese-lényi sî cu alti mai multi magnati unguresci malcon-tenti, carii iritati prin persecutiunile religiöse sî prin alte calcari de drepturi, care urmá un'a dupa alt'a, se consultá inca de atunci, cá se delature pe Leo-poldu I. sî se supuna Ungari'a intréga suzeranitatei turcesci. Inse despre acestea vedi istori'a scrisa de tatalu lui Nicolae, adeca de cancelariulu Ioanu Bethlen cumu sî tóte celelalte documente pastrate din acelea timpuri. Precumu Mich. Cserei, asia si Nic. Bethlen adeveréza, cá magnatii contemporani ai sei era betívi preste tóta intipuirea; asia intre altele spune den-sulu, cá mai bine de óptu díle cátu remase elu cu Teleki in Késmárk la Stefanu Tökölyi, venindu a-colo multi boieri invitati de acesta, isi petrecura nu-mai in ospetie si betii cu dílele intregi, încátu neci-unulu nu remanea sobriu, cà-ci bea neinctatu. Totu camu asemenea betii se facura sî la palatinulu Vese-lényi. Acestu vitiu scàrnavu carele domnise la boierii sî onoratorii acestoru tieri, merita se fia consideratu prea deaprópe, din cauza cá elu a influentiatu desti-nele tieriloru si ale poporului in modu decisivu. Ari-stocrati'a ungaro-transilvana avea a face cu spahiii sî cu ienicerii turciloru, carii cu singur'a exceptiune de unii sultani sî de câte unu pasia, nu se inbetá de locu, pentrucá beutur'a betíva le era oprita prin legea mohamedana. Dintre nemti inca bea multi cá cepulu, dara ei in tíer'a loru nu prea au vinu, ci bere multa, apoi alt'a e betí'a de vinu sî cu totul alt'a de bere. Vinarsulu pe atunci abia era cunos-cutu din nume, cá medicina. Acumu se ne represen-tamu in mentea nóstra, de ecs. duóe armate fatia in fatia, una comandata de oficiari si generali bine nu-triti, inse toti sobrii, éra alt'a de altii, carii toti pe-trecusera tóta nóptea in betii desfrenate. Totu ase-menea se ne representamu consiliulu lui Apaffi con-statoriu din 10—12 membrii, morti de beti, consul-tandu despre afacerile cele mai grele sî cele mai de-licate ale tieriei. Éca pentru ce apretiamu noi atátu de multu informatiunile cronicariloru in punctulu acesta.

Petrecèndu Nic. Bethlen in diferite tienuturi ale Ungariei, a amblatu sî la petítu, inse necairi nu i s'a nemeritu. Tata-seu ii pusese una conditiune, cá a-deca voindu a se insura, neci decumu se nu ia ca-tolica sî neci unitariana (sociniana). Intr'aceea junele Nic. Bethlen isi pusese ochii pe fiic'a lui Dragiceanu Cantacusinu, „carele era unulu din cei mai mari boieri in Munteni'a;“ o-ar fi sî luat, inse mam'a vi-trega a lui prin intrigele sale 'lu instrainà de catra acea romana, care lui ii placuse. (Insemnamu, cá pana la inceputulu vécului alu 18-lea se mai inchiaia unele casatorii intre familii boieresci din Transilvani'a si altele din Munteni'a, cu càta fericire? nu se prea spune). In fine dupa multe amblete N. Bethlen luà de soçia in Iuniu 1668 pe Ilén'a fiic'a lui Stefanu Kún, proprietariu secuuiu din Osdola (Trei-scaune). Pe acea soçia o perdù in 3. Dec. 1685 in etate nu-mai de 33 de ani. La acestu anu scrie Bethlen, cá

precumu soçi'a lui a intratu in mormentu, asia din acelu anu inainte s'a inmormentatu sî pacea Tran-silvaniei. Puçinu dupa aceea, adeca in 1686 N. B. éراسi se casatori cu Iuli'a Rhedei, fetitia pe rangu, inse orfana sî saraca, tienuta de sufletu de consan-genii ei. Prunci avù dela ambele neveste, din cro-nicele lui inse nu ese curatu, càti 'iau remasu in viétia.

Amu aieptatu mai susu, cá Nicolae Bethlen era fórte multu persecutatu sî denunciatu atátu la Mich. Apaffi pre cátu a domnitu acela, cátu sî dupa mórtea lui la nemti de catra colegii sei; anume Georgie Bánffi, Stefanu Apor sî verii sei Alecsie sî Grigorie Bethlen nu'lu potea suferi; intru asemenea Ioanu Sa-sulu, adeca comitele sasescu se încercá se'i faca totu feliulu de rele, éra anume pe cumplitulu generariu Rabutin ilu iritasera fórte asupra lui.

Ur'a sî ostilitatile care domnea pe atunci intre boierii tieriei, sunt descise in Nicolae Bethlen in mai multe parti ale memorialeloru sale cu colorii vii; tira-ni'a, brutalitatile sî stupiditatea loru asemenea. Vedi inse mai virtosu in tom. I. pag. 224—225, apoi 239, 253, 402, unde vorbesce si despre poltroneri'a secuiloru cá ostasi; éra la pag. 416 Bethlen suspina scri-endu: „De aici se invetie fiacare lectoriu, ce sunt judecatile transilvane, unde principele sî boierii sub nume de judecatori adesea sunt si acusatori, si mar-tori, si ecsecutori.“ La pag. 428 se descriu hotiile cele mari la tesaurulu tieriei. La pag. 443 se insemna, cá Ladislau Székely sî Stefanu Naláczsi scrisesera de-spre cancelariulu Ioanu Bethlen si despre acestu fiuu alu seu Nicolae: „Canis pater, canis filius,“ adeca cane este tata-seu, cane si fiuu-seu. Acésta se in-templá, pre candu boierii au fostu decisu a pierde pe orgoliosulu magnatu secuiescu Pavelu Béldi si pe acesti duoi Bethlen.

In 23. Aprile 1676 sér'a pe la 8 óre Nicolae Bethlen denunciatu cá compromisu in caus'a lui P. Béldi fu arestatu in Fagarasiu si detienutu in carcere pana in 31. Martiu 1677. La pag. 478 Nic. Bethlen asemena starea de atunci a Transilvaniei cu Sodom'a sî recunósce, cá blastematiile comise in dílele lui M. Apaffi au preparatu caderea tieriei sub domni'a nem-tiloru.

La pag. 471 se vorbesce despre una cérta a lui Naláczsi cu Dionisiu Bánffi, cu care ocaziune acesta insultà pe Naláczsi dicèndu'i: Mei valache betranu, ce minti cá una visla (cane)?*

La pag. 498 se arata, cá in Maiu 1679 cu oca-siunea dietei din Fagarasiu si in urm'a incarcerarei magnatului Kapi s'au mai arestatu siese magnati, dintre carii inse numai Ioanu Haller fusese omu cumu se cade, éra ceilalti au fostu nisce tirani, adulteri, be-tívi, porci-de-cane. Pavelu Béldi si nevasta-sa inca era blastemati. — Mich. Teleki bate pe unu sierbi-toriu alu seu cu trei sute de betie (pag. 506). Acelasi

*) Mit hazudozól mint egy visla, vén oláh? Cà-ci Naláczsi inca era romanu calvinitu.

M. Teleki voiesce se pérda pe Emerieu Tökölyi cu veninu, acesta inse descopere atentatulu si apuca corpus delicti, adeca veninulu (Part. XII. pag. 520).

Dupa Nic. Bethlen, faimosulu iesuitu pater Antidius Dunod, acelu omu misteriosu alu cabinetului Vienei, vení mai antaiu la an. 1685. Totu in acelu anu díse elu catra boierii adunati, memorabilele cuvente misteriose: „S'au facutu cesiune despre voi spre perirea vóstra; ci Mai. sacra c. r. ve va protege si fara voi'a vóstra parintiesce. Este in interesulu vostru, cá se ve confederati strinsu cu principii Moldaviei si Valachiei si se cereti protectiunea Mai. sale.*)“

In tomulu II. partea XIII. dela pag. 21 inainte se afla date fórte interesante despre genesea diplomei leopoldine, care apoi dela 1692 incóce se facuse Magna Charta Transilvaniei, violata inse de nenumerate-ori. Prim'a deputatiune trimisa la Vien'a in caus'a diplomei la 1685, adeca totu in anulu, in care venise si pop'a Dunod incóce, a constatu din boierii Ioanu Haller, Sigismundu Pernyeszi, Michailu Inezédi si sasulu Mat. Miles. Atátu pe acestia, càtu si pe membrii de atunci ai consiliului tiei Nicolae Bethlen ii descrie cá pe nisce ignoranti. Cu tóte acestea prim'a diploma, carea esise numai in 9 puncte, ar fi fostu pentru tíera multu mai buna si mai salutară, decâtu totu ce a esitu mai tardú in cesiunea definirei si stabilirei dreptului publicu alu Transilvaniei. In vér'a anului 1686, pre candu guer'a decurgea si tíer'a era ocupata de nemti, boierii se certá barbatesce asupra coprinsului diplomei. Aici apoi Nic. Bethlen, cá unulu care fusese membru alu comisiunei insarcinate cu ecsaminarea diplomei, serie cu mare amaratiune, cá boierii tiei au respinsu acea diploma din 1686, nu de fric'a turciloru, carii apucasera a fi batuti reu la câteva locuri, ci din cauza cá era desmentati si mituiti de agentii diplomatici ai regelui Franciei Ludovicu XIV, carii se apropiasera de Transilvani'a prin Poloni'a. La pag. 42 fiindu vorba despre apararea Sibiului, Nic. Bethlen insémna, cá elu cu romanii din garnisóna se intielegea romanesce si comandá romanesce, éra romanii respundea: „Bucurosu Dómnne, asia voiú face.“ (Acestea cuvente sunt scrise sí la Bethlen romanesce).

Vediendu Nic. Bethlen, cá neci independenti'a, neci neutralitatea Transilvaniei nu mai póte fi aparata si sustienuta, in a. 1688 se adresá catra imperatulu Leopoldu I. cu memorialulu seu titlatu Moribunda Transilvania etc. (Vedi mai la vale.)

Intre anii 1685 et 1686 Bethlen inca fusese la Vien'a, in a. 1689 inse fu trimisu inadinsu in caus'a diplomei si se reintórse de acolo numai in Nov. 1690. Cu acea ocaziune Bethlen inca fu ametítu prin bar-

*) Cuventele lui Dunod: Cessio de vobis facta est vobis exitialis; sed sua s. c. r. majestas nolentes volentes paterne protegit. E re vestra est vobis (sic) cum principibus Moldaviae et Valachiae areto foedere jungi et suae Majestatis protectionem implorare. — Se latise adeca una fama, cá si cumu turcii aru fi voitu se dea Transilvani'a poloniloru.

batii de statu ai Austriei cu functiuni inalte, cu promisiuni de bani, dominiuri, ba 'i promisera pana si functiunea de voivodu alu tiei pe viétia (pag. 110 pana la 122). Intre acestea cartile se amestecara cu totulu altumentrea. N. Bethlen fu delaturatu; despre restaurarea vechiului voivodatu alu tiei nu mai fu vorba, pentrucá cabinetulu Vienei se decise pentru forma de regimu colegiala, adeca unu guberniu cu gubernatoriu in frunte, éra in functiunea de gubernatoriu dupa mórtea lui Apaffi fu inaintatu junele Georgie Bánffi in etate numai de 28 de ani. Tatalu acestuia 'si perduse capulu mai multu din cauza, cá elu tienuse cu Austri'a; érá deci lucru firescu, cá fiuse, de sí inca teneru, de sí calvinu, éra nu catolicu, se fia remuneratu in modulu acesta. Din acelu tempu inainte positiunea lui Nic. Bethlen in functiunea sa de cancelariu alu tiei devení totu mai grea, totu mai critica, frecarile intre densulu si intre ceilalti boierii ai tiei, éra mai alesu intre elu de una, intre Georgie Bánffi, Stefanu Apor si alti càtiva de alta parte, totu mai multe si mai inversiunate. De aici vene apoi, cá Nic. Bethlen dupa caderea se crutia sí mai puçinu pe adversarii sí pe inemicii sei, prin urmare preste câte scrisese in tomu I., enumera cá sí Cserei, tóte vitiurile, crimele, tiraniile, mintiunile, prodiutiunile si alte spurcatiuni ale loru, cu femei cu totu, pentrucá posteritatea se le cunósca bine. In acestu respectu partile XX. pana la XXIV. din tom. II. alu memorialeloru lui Nic. Bethlen dau una lectura din cele mai interesante. Dupa venirea iesutiloru in tíera positiunea lui Nicolae Bethlen cá reformatu zelosu devenise sí mai grea. Cei dintaiu iesuiti carii venira in tíera pe la an. 1693 spre a intreprinde pe fatia propagand'a loru religiósa si totu-una-data politica, au fostu trei insi, anume Landel, Vizkeleti si Gavriilu Hevenesi, adeca unu némtiu sí duoi magiari. Georgie Bánffi gubernatoriulu de sí calvinu, favorá pe iesuiti, din care cauza elu a sí cadíutu in prepusu cá ar cugeta se tréca la catolicismu. (In dílele nóstre famili'a Bánffi intréga este catolica.) Mich. Teleki inca incepuse a cocheta cu iesuitii, éra de alta parte orgoliulu, trufi'a lui ajunsese asia de parte, in càtu incepuse a bate, a ciomagl si pe boierii fruntasi, cá si pe sierbitorii sei.

Istori'a alegerei, instalarei, apoi a casatoriei lui Mich. Apaffi II., apoi scóterea acestuia din tíera si detienerea lui impreuna cu nefericit'a sa soçia in Vien'a, se póte rectifica (corregge) prea bine dupa acestu cronicariu.

La pag. 266—267 Nic. Bethlen face una confessiune din cele mai desperate; elu adeca ajunge la convictiunea, cá ei toti nu merita se poséda si se guberne Transilvani'a, pentrucá toti fara exceptiune sunt ómeni de nimicu.

In a. 1704 vediendu Nic. Bethlen, cá patri'a sa incepuse a innota in sange, alunecá a compune unu memorialu titlatu Porumbulu lui Noe portatoriu

alu ramurei de oliva*), despre care vorbesce si cronicariulu Mich. Cserei. Simburele acelu memorialu este:

1. Mai bine de trei sute de ani imperiulu resarítenu si celu apusénu se batura in Ungari'a din caus'a Ungariei, fara cá se o póta tiené séu unulu séu altulu intréga; asia pe paretele palatului regescu din Buda stà: Mene, Mene Tekel Apharsin, adeca s'a impartitu domni'a ta intre turci si nemti.

2. Este bine sciutu, cà inainte camu cu una suta cincideci de ani Transilvani'a s'a supusu protectiunci turcesci cu invointi'a imperatului Ferdinandu si a celorlalti domnitori cristiani, pentrucà acestia vediusera, cà situatiunea ei geografica face, cá se fia preste potentia apararea ei cu arme in contra turciloru si a tatariloru.

Asia atunci Transilvani'a cu un'a parte a Ungariei rupenduse de catra corón'a unгурésca, deveni tributaria la turci pana in a. 1688, in care curtea din Vien'a o a ocupatu cu garnisóne (praesidiumokkal elfoglalta), éra in an. 1690 dupa mórtea principelui Apaffi o a recuperatu (recuperálta) parte cu arme prin principele Ludovicus Badénsis, parte prin diplom'a cea nóua data Transilvaniei, éra apoi in a. 1699 o a tienutu la man'a sa pe temeulu pazei de Carlovitiu.

3. Este asemenea sciutu fórte bine, cà de 150 de ani toti ómenii intiepti in Ungari'a si in Transilvani'a au tienutu la macsim'a de statu secreta (titkos és leg főbb ratio statusának), cá la unu fundamentu alu fericirei si libertatei acestoru tieri, cà Transilvani'a se fia supusa turciloru, éra Ungari'a nemtiloru, precumu s'a si intemlatu in adeveru. Totu acésta fusese si politic'a marelui principe alu Transilvaniei Gavriilu Bethlen, a primatelui Ungariei Petru Pázmán si a palatinului Nicolae Eszterházi, cà natiunea unгурésca trebue se remana desbinata, pentrucà se póta fi libera; din causa cà ea sub regii sei neci-una-data nu a potutu petrece in pace, ci au traitu totudeauna in desbinare. Este numai spre binele intregéi crestinatati, a turciloru, éra mai de aprópe spre binele Moldovei, alu Munteniei, in parte si alu Poloniei. cá pe Ungari'a si Transilvani'a impreunate se nu le póta posiede nimeni, neci turcii, neci nemtii, neci unгурii, éra anume acestia nu, pentrucà la ambele parti le-ar da de lucru si iar perde pe ei. Apoi fiendu-cà astadi**) tocma pentru acésta sunt aruncate sortile, asia dara eu (Bethlen) cu scopu de a evita noulu periculu propunú acestea:

Imperatulu Leopoldu I. se caute si se aléga unu principe june din una casa mare nemtiésca protestanta, carele se domnésca preste Transilvani'a si preste partile Ungariei tienute odenióra de principii Transilvaniei Bocskai si G. Bethlen, éra apoi acestu principe se ia de sočia pe una domnisióra archiducesa de Habsburg.

Innoinduse pacea cu turcii, Transilvani'a se remana tributaria pórtéi otomane cu 15 mii galbini si totu cu atata imperatului Romaniloru. Neci una din cele duóe imperatii se nu póta adaoge acelu tributulu anuale, si neci se póta tiené garnisóne in Transilvani'a, cu atatu mai puçinu se o póta ocupa vreunadata. Ambii imperati se confirme pe principe cu diplome.

Morindu principele Transilvaniei, successoriulu seu se ia feudu (semnu alu dependentiei) totudeauna dela imperatulu Romaniloru, séu dela regele Ungariei, pre càtu tempu in Ungari'a va domni cas'a austriaca.

Hotarale Transilvaniei de catra imperiulu turcescu se remana asia, precumu s'au stabilitu acelea in pacea dela Carlovitiu.

Principele Transilvaniei se nu se póta confederá cu neci una putere spre a porta guera in contra casei austriace, sub pedépsa de a'si perde tronulu. Legile politice si religióse ale Transilvaniei se remana cumu au fostu sub Gav. Bethlen.

Cá garanti si arbitrii in favórea Transilvaniei se fia recunoscuti regii Angliei, Svetiei, Daniei, Prusiei.

Principele Transilvaniei se fia oblegatu a da imperatului Romaniloru ajutoriú 1 miie calareti si 1 miie pedestrasi, neci-odata inse asupra turciloru si neci in vreo guera religiósa.

In guerele cu turcii Transilvani'a se remana absolutu neutrala.

Principele se invetie unгурesce si tóta curtea lui se fia unгурésca, dara nu cumuva se ia vreodata de sočia pe vreuna unгурóica, séu ardeléna, neci din casa privata. Elu se remana in legea reformata.

La punctu 18 intre alte oblegamente ale principelui tieréi pune si acésta:

A bárdolatlan tudatlan magyar nemzetet mind a politiai mind az oeconomiai dolgokban reformálja és excolálja; adeca: pe natiunea magiara necioplita (necultivata) si lipsita de invetiatura, se o reformeze si cultivate atátu in afacerile politice*), càtu si economice.

(Vedi acestu actu intregu publicatu la finea memorialeloru lui N. Bethlen part. II. pag 396—415.)

Pentru acestu memorialu, séu mai bine cu pretestu luatú din acelasi, generariulu Rabutin in cointielegere cu guberniulu tieréi demandà arestarea lui Nic. Bethlen, a cancelariului tieréi. In 19. Iuniu 1704 nóptea intre 10 si 11 óre consiliariulu Stef. Haller din partea guberniului, Acton secretariulu lui Rabutin in numele acestuia, calcandu locuinti'a lui Bethlen, ilu dechiarara de arestatu cá pe unu criminalu de lesamaiestate, in adeveru inse, pentrucà acelu singuru ardelénu la incrucea una multime de planuri ale loru secrete.

Intre appendicile publicate la finea tomului II. alu memorialeloru lui Bethlen la pag. 416—432 se vede si una suplica a lui adresata guberniului din

*) Olajágot viselő Noé galambja.

**) In 1704.

*) Cronicarii bestrani sub cuventulu latinescu politia intielegu politic'a si administratiunea politica.

prinsóre cu dat'a din 28. Iunie 1704 formulata in 12 puncte, prin care densulu voiesce a proba innocentia sa, nedreptatea ce i se face si cere a fi tratatu in conformitate cu legile tierei fara neci una abatere. Nu a fostu ascultatu, ci ilu tienura la Sibiui in captivitate pana in 1. Maiu 1708, in care di apoi ilu pornira catra Vien'a; ilu dusera inse prin Slavonia, Croati'a, Stiri'a, éra anume la Esecu ilu tienura cinci septemani, si asia in Vien'a ajunse numai in 18. Iuliu. Acolo nemtii nu'lu inchisera in temnitia puturósa, precumu o patise in Transilvani'a sub Apaffi sí aduo'a óra sub Rabutin, ci 'i detera voia a'si lua locuintia pe spesele sale, numai càtu acolo 'lu pazea in curte si in tenda càte trei soldati sí unu gefreiter, éra unu agentu (politianu?) anume Tarczali trebuea se locuésca si se mance cu elu. In acea prinsóre petrecù cancelariulu comite Nicolae Bethlen pana in 1716, Octobre 2., in care di a repausatu.

In an. 1687 Nic. Bethlen mai scrisese unu memorialu titlatu: *Moribunda Transilvania ad pedes augusti imperatoris Leopoldi proiecta*, adeca: *Transilvani'a moribunda*, aruncata la pitiórele augustului imperatu Leopoldu.

Scopulu acelu memorandu fusese, cá curtea Vienei se inbiie din nou pe ardeleni cu diplom'a oferita loru in an. 1685, atunci inse refusata nebunesce de catra aristocrati'a fruntasia, din care causa N. Bethlen ii numise ignoranti si hebeuci infricosiati, precumu au si fostu in adeveru. Intr'aceea pentru acelu memorandu nu i se intempla nimicu. Acea diploma fórte memorabila din 1685 se afla in estrasu latinescu la Bethlen partea II. pag. 21 et 22, éra intréga se descoperi mai tardfu, dupa care o traduse sí Lad. Kóvári sí o publicà in istori'a sa.

Memorialele lui N. Bethlen aru meritá se ajunga sí la cunoscinti'a publicului romanescu. Nic. Bethlen adeca in multe lucruri este informatu multu mai bine si decàtu contemporanulu seu Mich. Cserej, sí decàtu ori-care altulu din càti au scrisu pe urm'a tata-seu despre lucrurile Transilvaniei din tempulu lui Mich. Apaffi si alu lui Leopoldu I. Unii istorici magiari din dílele nóstre sustienu, cá N. Bethlen ar fi scrisu prea cu patima despre colegii sei sí mai anume despre Georgie Bánffy si Stefanu Apor. Concedemu si noi acésta, ba judecandu dupa natur'a omenésca insoçita de atatea patime credemu, cá mai vîrtosu in una epocha de crisa suprema, precumu era si aceea dintre anii 1680—1712 pentru patri'a nóstra, abia se potea scrie in altu stilu, tonu si maniera. Inse istoriculu nepartinitoriu va sci se desbrace intemplantile, faptele complinite, de patimele in care se infatiosieza acelea. Nic. Bethlen inca a consemnatu sí pastratu una suma de evenimente publice, cumu si fapte particulare, adeverite atàtu prin documente autentice, càtu sí prin marturisirea altoru contemporani de ai sei. Despre poporulu romanescu cá poporu, cá natiune, Nic. Bethlen vorbesce raru sí atunci inca séu cu compatimire, séu sí cu despretiu; ci nu se

cuvene a uita, cà elu inca era aristocratu, cumu sí cà chiaru despre cast'a sa aristocratica sí despre se-cui neci-decumu nu scrie cu mai puçina crutiare, ceea ce alti cronicari unguresci facu tocma din contra.

Bibliograficu.

CURSU ELEMENTARIU DE ANTROPOLOGIA si de medicin'a popularia practica.

(Fine).

Cuventulu: Gustu esprima o facultate. Acésta facultate constituéza unulu din cele cinci simtiuri ale nóstre. Ea ne pune in stare de a aprethui. . . Ce? Limb'a latina si francesa o va díce indata. — Latin'a are cuventulu sapor, si frances'a saveur. Dara ce e acea sapor séu saveur? Acést'a e cualitate inherenta substantieloru, care face cà ele sunt sapide (gustóse), séu care lipsindu'i, le face insapide (negustóse). Care sunt cuventele ce limb'a romana posedéza spre a traduce acestu substantivu si acestu adjectivu? Asemene nu esista.

Adjectivulu mirositoriu arata o cualitate (insusire), ér pe de alta parte elu insemnéza si o facultate. Asia dar se díce: Nasulu este organulu mirositoru; nu mai puçinu se díce: Unu trupu bine, reu mirositoru!

Cuventele: Cópsa, flueru, pitioru si alte asemene sunt nesce termine prea multu inesacte spre a putea gasi locu intr'o carte, unde fiacare cuventu insemnandu unu obiectu specialu, trebue se'si aiba espre-siunea sa esacta. Asia dar, déca se traduce prin cuventulu pitioru partea aceea, care se intinde dela genuchiu pana in josu, apoi ce nume se se dea óre acelei parti de totu inferióre, care se rézema pe pamentu, ce francesii o numescu pied, si latinii pes? Déca partea acésta din urma e tradusa prin totu acestu cuventu pitioru, apoi nu mai remane vreunu cuventu spre a esprima partea superióra, numita crus latinesce, si jambe frantiozesce; cà-ci cuventulu flueru, insemnéza osulu celu mai mare din cele dóue, alu partii membrului inferioru.

Cuventulu: Veninu, ce de ordinariu se intrebuintieza spre a esprima licuidulu celu verde, galbiu si amaru, secretatu din ficatu, déca se consideréza etimologi'a lui cea latina venenum, este o espre-siune din cele mai improprie. A trebuitu cá se o reservesu, precumu si adjectivulu ei veninosu, spre a traduce cuventele francese: venin, venimeux, vénéneux, din care cei dintaiu se aplica la licuidulu acela, care face asia de pericnósa musicatur'a unoru sierpi; ér celu alu doilea se aplica si la acele animale si plante, precumu si la fructele ce potu produce otravirea etc.

Cuventulu: Lovitura insemnéza actiunea (fapt'a) de a lovi séu de a fi lovit; precumu batai'a aceea de a bate séu de a fi batutu. Resultatulu inse alu unei lovituri, alu unei batai, modificatiunile in-

cercate pe partile lovite, in a loru conformatia, a loru tiesatura, potu se fia óre traduse prin totu acestu cuventu? Vinetiél'a insemnéza numai unu simptomu alu acestei afectiuni, ce se numesce latinesce contusio.

Asi putea se mai imultiescu numerulu acestoru citatiuni. Credu inse, cà ele sunt destule, spre justificarea acelu de mai susu díse despre insuficienti'a limbei romane in starea ei actuala, spre a esprima termine si idee scientifique. A trebuitu dar cá se cautu intr'o alta limba cuventele ce 'mi lipsiea. Nu potému se me adresezu mai bine decâtu la latin'a, mum'a limbei romane. Acést'a inse nu amu facut'o, decâtu dupace amu consultatu pe judecatorii competenti, si dupace amu capatatu a loru aprobare; cà-ci nu mi se cuvine dar se fiu socotitu de a introduce neologismi intr'o limba ce nu e a mea. De acea amu dísu: Saporu, femoru, cruru, olfactiune, odorantu, iritantu, contusiune, febra etc. Sperezu, cà mi se voru ertá aceste cercari, care 'mi erau poruncite de imposibilitatea in care me aflám, de a intrebuintá nesce cuvente care se traduca intr'unu chipu ecsactu aceea ce voiamu a díce. cercari fara care, tóte, atátu in lectiunile mele, càtu si in cartea acést'a, n'aru fi fostu decâtu confusiune si intunecare.

Citindu acésta carte se va socoti póte, cà eu nu m'amu marginitu cu notiuni curatu elementarie, si cà m'amu datu càte odata, cu prea departata patrundere, in domni'a scientiei; si cà, prin urmare, cuprinderea uvragiului nu respunde la titlu. O marturisescu. Trebue inse se dícu aici resónele ce m'au imbietu de a urma in asia feliu.

„Cine póte celu mai multu, póte si celu mai puçinu,“ díce proverbulu. Departe de mine pretenti'a de a me pune cá profesoriu pe langa colegii mei; ér déca medicii insarcinati de a face unu cursu de medicina, in diversele seminarii ale principatelu, bine voescu, séu credu de a putea a se servi cu cartea mea, le va fi pururea la indemana de a alege intrensa, precumu amu facutu si eu, adaogéndu aceea ce voru socoti de necesariu si lapedandu aceea ce li s'ar para de prisosu. Intindiendu-me camu mai multu, pe càtu me érta titlulu acestui uvragiú, amu vrutu, in cerculu in care eramu marginitu, a face dintrensa unu feliu de memento pentru acei ce aru voi se 'si aduca aminte órecare detaliuri ce se uita asia de graba, candu cineva se da la practic'a medicala; si pentru acei, afara de colegii mei, carii aru voi se aiba notiuni camu mai pre large despre unele fenomene ale organizatiunei umane si despre schimbarile ce 'i aduce bóla, se le punu la indemana de a gasi cu usiurintia in acésta prescurtare aceea ce adesu i ar fi cu neputintia de a gasi in uvrage speciali si de condeiu intinsu.

Càtu pentru valórea cartiei ce inchinu astadi publicului, eu nu 'mi facu nici o ilusie despre defectuositatele si despre lipsurile ce ea póte si chiaru cà trebue neaparatu se aiba. N'amu lucratu pentru inaintarea scientiei; numai in cerculu celu strimtu ce

mi s'a impusu, amu cautatu de a cuprinde cu cea mai mare ecsactitate si luciditate tóte ce amu socotitu de necesitate se scia elevii, carora ea este destinata.

Amu lucratu cu consciintia si in tóta mesur'a cunosciintelu mele. O repetézu inse inca odata, departe sunt de a socoti uvragiulu meu scutitu, nu voiú díce de eróre materiale, dar de acele inexactitati, ce nu e totudeanna datu chiaru atentiuni celei mai serióse de a le evita. Pe langa tóte, voiú primi cu recunosciintia criticele cele serióse ce se va bine voi a-mi adresá.

Inainte de a terminá, nu voiescu se uitu aici de a esprima multiamirile mele cele mai sincere colegului meu dn. dr. Colinu, care m'a feritu de unu mare imbarasu, punendu la amea dispositiune, pentru cursulu meu de antropologie, magnificulu seu atlasu de anatomie, coloratu, in optu volume in folio. Cà-ci fara de unu asemene, trebue s'o dícu, mi-ar fi fostu mai cu neputintia de a preda lectiunile mele cu unu óre care folosu pentru elevi. Acést'a e unu adevratu sacrificiu ce a binevoitu a face; pentrucà acestu uvrage este unulu dintr'acele, carii, din caus'a valórei loru celei mare, nu se lasa de ordinariu in mani straine. Asemenea n'asi prea putea si chiaru n'asi voi in viitoriu se abuzezu de prea bun'a indatorire a dsale. De acea, socotu de o necesitate absoluta, déca gubernulu voiesce cá elevii se traga folóse serióse de invatiatur'a ce mi s'a incredintiatu, si cá se 'si completeze opulu inceputu, se aduca dela Parisu, unu cadavru elasticu de dn. dr. Auzoux, de marime naturala. Fara de o asemene nu se póte face unu cursu de antropologie si fara acestu din urma nu este prin urmare posibilu de a predá unu cursu de medicina.

Iasi, 1864.

Dela societatea pentru cultur'a si literatur'a romana in Bucovin'a.

Conformu statuteloru reformate ale societatei, pe ^{10/22} Februariu a. c. se conschiamà adunarea gener. la Cernauti, dupace mai intaiu programulu adunarei subscrisu de ddnii presiedente Georgiu Hurmuzachi si secretariu M. Calinescu se impartise cu una luna mai inainte. Nu incape indoiéla, cà Fóiea societatei romanesci din Bucovina va aduce tóte lucrarile acelei adunari; intr'aceea inse raportulu comitetului societatiei despre trebile si lucrarile sale in anulu 1869 s'a publicatu, éra noi coprinsulu aceiiasi in parte mare ilu aflaramu atátu de interesantu, in càtu ne tienemu de una datorintia prea placuta, a reproduce din elu pre càtu ne érta spatiulu, urmatoriele parti:

„Potrivitu cu indatorirea sa stabilita in § 20 p. 9 alu statuteloru celoru reformate ale societatiei pentru cultur'a si literatur'a romana in Bucovin'a, comitetulu supune prea onoratei adunari urmatoriulu raportu despre lucrarile sale din an. administr. 1869.

1. Mai înainte se aduce la cunoscința prea on. adunari schimbarea urmata in sinulu comitetului in privința funcțiunei de secretariu alu societatiei. Trecându-se din viatia demnulu, zelosulu si multu regretatulu secretariu dn. Leonu Popesculu dupa o indelungata suferința, se alese in locul defunctulu, conformu cu § 19 alu statuteloru de secretariu alu societatiei dn. bibliotecariu si profesoriu gimnasialu M. Calinesculu, care primise această sarcina déjà cateva luni mai înainte pe tempulu congediului premergatoriului seu.

2. Inmultinduse de o parte trebuințele societatiei si necesitatea de mai multe incaperi, si neputendu comitetulu de alta parte lasă localitatile societatiei, dupa esirea dlui profesoriu I. Sbiera din locuința respectiva, fara priveghiare ulterioara, de ore ce se pastrăza acolo tota averea societatiei; precumu si pentru că se i se inlesnēca bibliotecariului purtarea trebiloru insarcinarii sale, cari devenira déjà impovaratorie, comitetulu a fostu nevoitu de a mai luá in chiria o odaja langa localitatile societatiei pentru locuința bibliotecariului.

2. Neputenduse pertratá proiectulu statuteloru modificate de comitetulu societatiei la adunarea gen. din 18. Fauru (2. Martie) 1869 din caus'a lipsei numerului membriloru recerutu de statute, § 33, comitetulu a decisu, conformu cu § 20 din statute, a se tiené pentru această afacere urgente adunare generale extraordinaria in Cernauti in $\frac{8}{20}$. Iuliu 1869. Fiendu această adunare destulu de numerosa, dupa recerintia § 33 din statute, proiectulu statuteloru modificate s'a desbatutu si s'a primitu. Inaltulu gubernu ala tieriei le-au adeveratu din partea sa cu intimatulu din 9. Dec. 1869 Nr. 11688.

Conformu conclusului adunarei generale extraordinarie din $\frac{8}{20}$ Iuliu 1869, comitetulu s'a constituitu indata in temeiulu statuteloru celoru noue, si au urmatu dupa aceste in lucrarile sale pana la asta adunare.

4. In privința loteriei publice, care se decise a se face in folosulu fondului societatiei, comitetulu a facutu pasii pregatitori, a alcatuitu planulu de sortire, a indrumatu cererea la ministeriulu finantieloru dinpreuna cu planulu combinatu, si a publicatu in „Fóea societatiei“ si unu apelu prealabilu catra publiculu romanu.

Indata dupa sosirea incuviintiarei legiuite dela ministeriu, comitetulu va pasi nemidiulocitu la efectuarea loteriei.

5. Comitetulu nu a perdutu din vedere conclusulu adunarei generale respective in privința moduriloru de a marí fondulu societatiei si s'a adresatu in douăe rânduri pe basa acestui conclusu deadreptulu catra acei membri ai societatiei, carii restēza cu contribuirile loru anuale. Intru cātu s'a efectuatu unu resultatu in privința această, se va aratá in partea finantiara a raportului.

Comitetulu din partea sa s'a convinsu cu privire

la dorintiele exprimate in adunarea generale trecute in privința culegatoriloru, si numai puținu cu privire la propriiele esperientie, precumu si fatia cu impregiurarile din tiara, că acestu institutu este de neaparata trebuința, si pentru această au denumitu 7 culegatori pentru cele 8 capitanate din tiara, si alti 11 pentru cele 12 protopresbiteriate, regulandu acestu institutu, că se nu se mai arate neajunsurile cele de mai înainte si pofindu pe domnii alesi, in consideratiunea scopului generosu si nationalu, că se binevoiesca a luá asupra'si sarcin'a această.

Danduse déjà concertulu stralucitu din anulu espi-ratu in folosulu „Fundatiunei pumnulene,“ alte moduri afara de acele amintite nu s'au mai pututu in-trebuința pentru sporirea fondului.

6. Opulu „Manualu de armonia musicala,“ de dn. I. Vorobchieviciu s'a tiparitu in decursulu anului cu spesele societatiei, si dn. I. Sbiera este insarcinatu cu vendiarea opului spre acoperirea speseloru facute, cu unu pretiu fórtu moderatu, conformu scopului societatiei exprimatulu in statute.

Ce se atinge de manuscrisulu „Albinaritul“ de dn. A. Savesculu, comitetulu s'a pusu in relatiune cu auctoriulu, éra opulu l'a datu unei comisiuni spre cercetare.

Manuscrisulu „Nunt'a tiaranēca“ si „Poesii populare“ de dn. S. Marianu s'au cercetatu de o comisiune si aprobanduse comitetulu a decisu de a se tipari amendoue manuscrisele pe spesele societatiei. In tempulu din urma inse auctoriulu recerandu-le spre ale completa, ele i s'au reintorsu.

In anulu trecutu s'a datu comitetului inca unu manuscrisu intitlatu: „Modelle caligrafice pentru scólele publice si private,“ de dn. Ioanu Litviniuc, carele cercetanduse si aprobanduse de catra o comisiune alēsa din sinulu comitetului, acestu din urma a decisu de a le publicá pe spesele societatiei, si a indrumatu litografarea loru in Vien'a.

7. Stipendisti societatiei ddni D. Maghioru si E. Nedelcu urmēza studiulu drepturiloru la universitatea din Vien'a, si implinindu dloru datorintiele luate asupra'si, li s'au asemnatu si mai departe stipendiile respective.

Stipendistulu Vladu, studente dela scól'a reale superioare din Cernauti, a luatulu stipendiulu pentru semestrulu I. alu anului scol. 1869, care in semestr. alu II. parasindu elu scól'a si neinfatiosinduse mai multu la comitetu, stipendiulu nu i s'au mai datu.

8. In decursulu anului trecutu sosira la comitetu mai multe cereri pentru acordarea de ajutorie. Comitetulu cu tóte plecarea sa de a sprijini talentele june, lipsite de midiolóce materiale, totusi nu potú satisfice toturoru cereriloru dupa dorintia, atātu cu privire la sum'a preliminarata, cātu si la veniturile cele debile inca ale societatiei.

Din sum'a preliminarata s'a datu dreptu ajutoriu dlui Dimitrie Maghioru stipendistu alu societatiei 40 fr. v. a., dlui Stef. Stefureacu, studente la universitatea din

Vien'a 21 fr. v. a., si dlui Gavr. Balénu, candidatu de profesura in Vien'a 39 fr. v. a.

9. Societatea literara-sociala „Romani'a“ din Vien'a s'a adresatu catra societatea nóstra, de a sprijini caús'a infintiarei catedrei de literatur'a si limb'a romana la universitatea din Vien'a, si in tempulu din urma ne sosí si o invitare analóga dela „Asociatiunea transilvana pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu“ de a pasi in cointelegere cu acésta in caús'a amintita.

Comitetulu este patrunsu de ponderositatea si folosulu celu netagaduitu, ce va aduce asiedierea unei catedre de limb'a si literatur'a romana la universitatea din Vien'a si se va insoçi cu bucuria la toti pasii necesari pentru realisarea neintardiata a acestei dorintie comune a junimei studióse romane si a tuturor barbatiloru, caroru le zace la inima demnitatea, cultivarea si latirea limbei nationale.

Despre biblioteca.

Cú finea anului 1868 se aflau in biblioteca conformu inventariului si raportului din anulu trecut 961 de opuri in 953 de tomuri, 310 de fascióre si 16 tabele si mape, eara in decursulu anului 1869 au incursu 379 de opuri in 268 de tomuri, 203 de fascióre si 7 tabele si mape; deci se affá in biblioteca cu finea anului 1869 de totu 1340 de opuri in 1221 de tomuri, 513 de fascióre si 23 de tabele si mape.

Acésta sporire insemnata a bibliotecei s'au efectuatu parte prin cumpararea multoru carti in generalu dorite din literatur'a romana cu banii preliminati intr'acésta rubrica, si parte prin daruri generóse, cari s'au facutu si intr'acestu anu, bucuranduse si bibliotec'a societatiei de multa simpatia din partea romaniloru binevoitori.

Partea finantiara.

In an. 1869 s'au primitu la societate conformu statuteloru mai multi membrii ordinari cu tacs'a annuala ordinaria, si pre dn. Nastasachi Basiota, proprietariu mare, cá membru. fundatoriu cu tacs'a de 100 de galbeni. La finea anului numerá societatea 16 membrii onorari, 17 membrii fundatori si 150 de membrii ordinari. Membrii ordinari au a plati pe unu anu sum'a de 1898 fr. v. a. si 6 galbeni.

In anulu acesta au incursu la societate urmátóriele daruri:

a)	Dela donsiór'a Eufros. de Popovicu	20 fr.	— cr.
b)	„ dn. Georgiu cav. de. Popovicu	18 „	— „
c)	„ comun'a Sinauti	17 „	70 „
d)	„ conventulu s. monastirei Putn'a	12 „	7 „
e)	„ dna. baronés'a Mari'a Criste	— „	— „ 5 galb.
f)	„ „ Clementin'a de Catargiu	— „	— „ 2 „
g)	„ „ Rucsand'a. de Zotta	10 „	— „
h)	„ domnis. Eugen'a de Zotta	10 „	— „
i)	Prin dn. Ioanu Sbiér'a	490 „	— „

Acesti generosi contribuitori si binefacatori au dreptulu la cea mai caldurósa multiamita si la via recunoscintia a societatiei intregi.

Tabloulu averei, alu venituriloru si alu speseloru societatiei se infatiosieza precumu urméza:

I. Capitalulu si veniturile societatiei.

1.	Remas. casei din 1868	10.700 fr.	in obl.	353 fr.	47 cr.
2.	Dela binefacatori	— „	— „	577 „	70 „ 7 galb.
3.	Dela unu membru fund.	— „	— „	— „	— „ 100 „
4.	Dela membrii ordinari	— „	— „	1399 „	72 „
5.	Interesele fond. societatiei	— „	— „	521 „	61 „
6.	Venitulu inchir. unei odai	— „	— „	30 „	— „
7.	Unu restu din venitulululu datu in an. 1868	— „	— „	30 „	— „
8.	Din vendiarea unoru carti si intrebuintiarea foiloru	— „	— „	71 „	28 „
9.	Obligatiuni cumparate	759 „	— „	— „	— „
Sum'a totala		11.450 fr.	in obl.	2983 fr.	78 cr. 107 galb.

II. Spesele societatiei.

	Preliminatu.	Chieltuita.	
1.	Chiri'a casei	500 fr. — cr.	490 fr. — cr.
2.	Onorariulu secretariului	300 „ — „	275 „ — „
3.	Salariulu servitoriului	144 „ — „	144 „ — „
4.	Cumpararea sileg. cartil.	200 „ — „	197 „ 79 „
5.	Diurnalele	200 „ — „	195 „ 86 „
6.	Cancelari'a si diplómele	80 „ — „	159 „ 12 „
7.	Cas'a de feru	180 „ — „	180 „ — „
8.	Luminatulu	80 „ — „	79 „ 10 „
9.	Incalditulu	80 „ — „	71 „ 99 „
10.	Mobilatulu	60 „ — „	69 „ 12 „
11.	Stipendii pentru 2 iuristi in Vien'a	400 „ — „	400 „ — „
12.	Premii literarie	200 „ — „	— „ — „
13.	Subventiunea la redigerea „Fóiei societatiei“	300 „ — „	300 „ — „
14.	Stipendiulu pentru stud. Vladu	50 „ — „	25 „ — „
15.	Subventiuni pentru stud. la universitate	100 „ — „	100 „ — „
16.	Remunerat. pentru propunerea istoriei nationale	200 „ — „	— „ — „
17.	Cumpararea obligatiun.	— „ — „	5 „ 16 „ 98 galb.
18.	S'au schimbatu galbeni	— „ — „	— „ — „ 9 „
19.	Spese strabordinarie	— „ — „	25 „ 51 „
Sum'a totala		3074 fr. — cr.	2717 fr. 65 cr. 107 galb.

Fiindu sum'a totala a capitalulu si a venituriloru 11.450 „ obl. 2983 „ 78 „ 107 galb. Si subtragénduse spesele societatiei de — „ „ 2717 „ 65 „ 107 „

Remanu in cas'a societatiei 11.450 fr. obl. 266 fr. 13 cr. — galb.

Asia dara fondulu neatacaveru alu societatiei, care constá la finea an. 1868 in 10,700 fr. obl., numera acuma 11,450 fr. in obl. Elu s'au maritu deci cu 750 fr.; éra restantiele membriloru se urca la sum'a de 1996 fr. 6 galbeni.

Din tabloulu infatiosiatu alu speseloru se vede, cumucá sum'a preliminata pentru premii literarie si pentru istori'a nationala nu s'au chieltuitu, fiindu-cá nu s'au recerutu; éra de alta parte se vede, cumucá rubriceloru pentru mobilatu si pentru cancelaria s'au intrecutu si anume cea din urma cu suma insemnata, din cauza, cá in anulu acesta s'au tienutu dóue adunari generale si s'au tiparitu de mai multe ori statutele societatiei. In intregulu inse s'au tienutu comitetulu intre marginile preliminarului incuviintiati.

Pentru cercetarea sameloru si scontrarea casei, comitetulu au compusu o comisiune din midiuloculu seu, carea i-au raportatu, cumucá tóte se afla in buna ordine.